

Pohybové aktivity v kontextu Platónovy Ústavy

Lukáš Mareš*

Teologická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice, Česká republika

Copyright: © 2017 L. Mareš. Toto je open access článek vydaný pod Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Východiska: Pohybové aktivity zaujímaly v antickém Řecku podstatné místo. Byly významnou součástí tamní soutěživé kultury, do značné míry odrážely charakter řecké společnosti, jež byla mimo jiné silně ovlivněna náboženstvím a filosofií. Smyslem pohybových aktivit nebylo pouze zvítězit a získat tak čest a slávu, důležitou úlohu hrály také při výchově a vzdělávání člověka. Takto vystupuje tělesné cvičení u filosofa Platóna, konkrétně v jeho dialogu *Ústava (Politeia)*. Hlavní hrdina tohoto spisu, filosof Sókratés, se pokouší se svým přítelem Glaukónem založit obec (*polis*), která by se vyznačovala všestrannou dokonalostí (ve smyslu *areté*). Dvě vrstvy společnosti, strážci a vládcí (filosofové), procházejí v Platónově představě striktní výchovou, která je má připravit na dobrou službu obci. Sókratés při dané výchově zdůrazňuje propojení gymnastického vzdělání (*gymnastiké*) s múzickým uměním (*músiké*), prostřednictvím nichž může jedinec dosáhnout harmonického stavu (*kalokagathia*). Tato výchova má být dostupná pro muže i ženy a primárně směřuje ke kultivaci duše (*psyché*), jež je hnacím motorem těla (*sóma*).
Cíle: Základním cílem příspěvku je představit pohybové aktivity jako vhodný prostředek k formování člověka.
Metodika: Příspěvek vychází z české a anglické odborné literatury. Při psaní je nejčastěji užíváno deskriptivní a komparativní metody, která je doplněna o analýzu zkoumané problematiky.
Výsledky: Pohybové aktivity v antickém Řecku vystupují do značné míry jako existenciální záležitost, jež odráží niternou povahu jedince i společnosti. U Platóna konkrétně figuruje tělesné cvičení jako podstatný edukační prvek. Představuje prostředek k dosažení vyšších met, svou povahou se podílí na komplexním rozvoji jedince.
Závěry: Svým existenciálním nádechem pomáhaly pohybové aktivity v antickém Řecku naplňovat zvuknou výzvu v podobě *gnóthi seauton*. Tělesná cvičení daného období mohou zejména díky svému výchovnému a vzdělávacímu charakteru inspirovat také člověka dnešní doby.

Klíčová slova: pohybová aktivita, výchova, psyché, sóma, areté

Úvod

Antická řecká kultura se vyznačovala nesmírnou soutěživostí. Jak uvádí Huizinga (1971, p. 72): „*Řekové měli ve zvyku soutěžit ve všem, v čem bylo možné se utkat*“. Lze usuzovat, že díky takto soutěživému charakteru dosáhlo antické Řecko značné vyspělosti v nejrozličnějších oblastech lidského života. Jednou z nich byla sféra pohybových aktivit, které se vyznačují bezprostřední spjatostí s biologicky danou a tím i konstantní základnou lidské fyzické i psychické existence (Olivová, 1988, p. 9).

V antickém Řecku se pohybové aktivity nevyvíjely izolovaně, nýbrž byly provázány s celou řadou jiných odvětví. Byly neodmyslitelně spjaty s náboženskými

rituály, podstatně se také provázaly s oblastí filosofie, výchovy a vzdělávání (Jirásek, 2005)¹. Propojení pohybových aktivit s náboženstvím je možné pozorovat v raných fázích panhelénských her, jež tvořily hry nemejské, pýthijské, isthmické a olympijské (Olivová, 1988)². Pro potřeby tohoto výkladu je ovšem

¹Jako zajímavost a doplnění výkladu je možné uvést, že později v antickém Římě byly pohybové aktivity, jakožto veřejná slavnost, úzce provázány především s politikou a náboženskými představami, díky čemuž neměly daleko od konceptu tzv. občanského náboženství (Olivová, 1988, pp. 163–187).

²Jednalo se o závodění při náboženských slavnostech pořádaných k počtě bohů. Na rozdíl od jiných řeckých slavností přerostly panhelénské hry svůj původně lokální význam a získaly všeřecký charakter (Olivová, 1988, p. 111). Olympijské hry se konaly jednou za čtyři roky koncem léta v Olympii k počtě boha Dia. Jsou považovány za ty nejstarší a také nejprestižnější. Isthmické hry, konané jednou za dva roky na korintském Isthmu, byly zprvu zasvěceny kultu královského synovce Melikerta, později vládci moří Poseidonovi. Pýthijské hry se konaly jednou za čtyři roky v Delfách k počtě boha Apollóna. Nemejské hry konané jednou za dva roky v Nemeji v Argolidě byly zasvěceny Diovi Nemejskému (Bahnik et al., 1974, p. 292, p. 410, p. 432, p. 521; Dovář et al., 2004, p. 30; Mechikoff, 2014, p. 63; Olivová, 1988, p. 117).

* Korespondenční adresa: Lukáš Mareš, Katedra filosofie a religionistiky, Teologická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Opatovická 2207/37, 370 10 České Budějovice, Česká republika. E-mail: l.marysta@seznam.cz

podstatnější propojení pohybových aktivit s oblastí vzdělávání, výchovy a filosofie. To se objevuje mimo jiné v Athénách v prostředí *gymnasií*, která byla vedle *palaister*³ významnými centry tělesné výchovy a intelektuálního vzdělávání. Od 5. století př. n. l. se navíc stávala čím dál častěji základem filosofických škol (Olivová, 1988, p. 136).

Do prostředí gymnasií chodili mladíci především za účelem rozvoje fyzické krásy, čehož mělo být dosaženo prostřednictvím tělesných cvičení. Pohybové aktivity provozovali cvičenci zpočátku lehce oděni, později zcela nahí⁴, což odpovídá pozdějšímu významu slova *gymnos*, od něhož je název *gymnasion* odvozen (Olivová, 1988, p. 106). Z dlouhé řady provozovaných disciplín je třeba uvést tzv. *pentáthlon* (pětiboj), jenž se skládal ze zápasu, běhu, skoku, hodu diskem a hodu kopím. Oblibě se těšily také míčové hry a tzv. *pankration* (speciální spojení zápasu a boxu) (Olivová, 1988, p. 125). Zejména díky filosofům došlo v 5. a především 4. století př. n. l. kromě důrazu na tělesnost také k akcentování složky duševní, díky čemuž mohl v prostředí gymnasií zkvétat harmonický ideál *kalokagathia*⁵. Základním smyslem aktivit v gymnasiích, podobně jako u většiny jiných soukromých či veřejných činností Řeků, bylo dosáhnout dokonalosti ve smyslu *areté*⁶, která se v daném období pojila s duševní složkou člověka (Reid, 2011). Ideály *areté* a *kalokagathia* se v prostředí gymnasií realizovaly prostřednictvím praktické výchovy (*paideia*), která kladla důraz na rozvoj lidského těla pomocí tělesných cvičení a také na rozvoj lidského vědomí skrze filosofické rozhovory. Obsahovou strukturou *paideie* bylo gymnastické vzdělání (*gymnastiké*) a múzické umění (*músiké*), díky nimž byl mladý jedinec rozvíjen nikoli jednostranně, nýbrž komplexně (Jirásek, 2005, p. 218)⁷.

V této souvislosti je třeba uvést, že ačkoli jsou tělesná cvičení a obecně pohybové aktivity nejen v prostředí gymnasií spojovány nejčastěji s lidským tělem (*sóma*), helénská tradice vycházela z předpokladu, že lidský pohyb (*kinésis*) začíná v duši (*psyché*)⁸ a tělesná aktivita pak slouží zejména k její kultivaci (Reid, 2011, p. 5; Reid, 2012, pp. 9–10). Duše však nebyla kultivována pouze fyzickým cvičením, ale především intelektuálním tréninkem v podobě například filosofických debat. Tento postoj se objevuje zejména u Sókrata, Platóna a Aristotela, tří významných řeckých myslitelů antického období.

Filosof Platón

U filosofa Platóna⁹ (427–347 př. n. l.) vystupuje pohybová aktivita jako významný edukační prvek,

především v kontextu morální výchovy. Sám Platón měl k tělesné kultuře patrně kladný vztah. Důkazem pro to jsou mimo jiné četné metafory odkazující na pohybovou aktivitu, které se objevují napříč jeho dialogy. Je navíc možné dohledat zmínky o tom, že Platón sám se aktivně věnoval zápasení¹⁰. Spíše než zápasníkem byl však filosofem, podobně jako jeho mistr Sókratés, jehož žákem byl Platón od roku 407 př. n. l. až do Sókratovy smrti roku 399 př. n. l., tedy

³Jednalo se pravděpodobně o soukromé školy, jež zřizovali a vedli speciální učitelé (*paidotribai*). Byly určeny chlapcům především z majetných rodin. Oproti palastrám byla gymnasia veřejnými institucemi. Nebyly však přístupné dívkám, které byly v Athénách z výcviku povětšinou vyloučeny (Olivová, 1988, p. 106). Jako zajímavost je možné zmínit, že výraz palaistra může znamenat také zápasnickou místnost, jež byla součástí gymnasií (Olivová, 1988, p. 125; Reid, 2011, p. 76).

⁴Od 6. století př. n. l. se stala nahota jednotlivých účastníků všeobecným pravidlem i na olympijských hrách a v 5. století př. n. l. byla běžná při všech veřejných aktivitách. Řekové se tímto odlišovali od jiných národů a od otroků, zároveň však nahotou uvnitř vlastní kultury vyjadřovali určitou rovnost či vzájemné spojení, které byly typickými znaky řecké demokracie 5. století př. n. l. (Olivová, 1988, pp. 120–133). S veřejnou nahotou úzce souvisely i homosexuální sklony, které však byly v prostředí gymnasií specifickými pravidly regulovány (Reid, 2011, 62).

⁵Ze starořeckého *kalos* – krásný, *kai* – spojka a, *agathos* – dobrý, ušlechtilý, vzdělaný. V jazyce je poprvé tento termín doložen u básnířky Sapfó. Vznik a postupné formování obsahu *kalokagathie* spadá do 7. a 6. století př. n. l. (Jirásek, 2005, p. 216; Olivová, 1988, p. 98). Tento termín značí tělesnou krásu spojenou s duševní ušlechtilostí v harmonické jednotě (Bahnik et al., 1974, p. 306).

⁶Tento řecký termín uvedený v české transkripci je velmi obtížně přeložitelný. Bývá obvykle chápán jako ctnost či dokonalost (Bahnik et al., 1974, p. 63; Hogenová, 2001). U básníka Homéra je používán především v souvislosti s fyzickou zdatností válečníků, ovšem vyzdvihovaly jsou také duševní vlastnosti jednotlivých hrdinů. Později se *areté* pojí významněji s duševní složkou člověka, oceňovány jsou morální kvality jako například spravedlnost, velkorysost, ušlechtilost či vzdělanost (Jirásek, 2005, p. 214; Olivová, 1988, pp. 96–97).

⁷Je třeba zdůraznit, že gymnastické vzdělání (*gymnastiké*) nemělo v antickém Řecku význam jednoho atletického odvětví, ale byla to celá oblast pohybové kultury, se svojí vyrovnaností a všestranným pěstěním těla (Jirásek, 2005, p. 215). Pro zajímavost je možné uvést, že úpadkový stav řecké gymnastiky byl nazýván termínem *athlétiké*. Jednalo se o zápasení profesionálních atletů (*athlétés*), kdy namísto gymnastické všestrannosti byla upřednostňována hrubá fyzická síla (srov. Bahnik et al., 1974, p. 85).

⁸Řecký termín *psyché* má mnohem širší význam než pouze duše či mysl. V řecké tradici může být užíván ve významu racionálních kalkulací, ale i např. projevů emocí či fyzických žádostí (Reid, 2007, p. 173). Pokud je ve výkladu užíváno termínu duše, je třeba ho chápat právě v této šíři.

⁹Dle Diogena Laertia bylo jeho původní jméno Aristoklés, které údajně převzal po svém dědovi. Samotné jméno Platón pak znamená „široký“, což může referovat nejen k filosofově robustní postavě, ale i například k šíři jeho řeči, nebo k jeho údajně širokému čelu. Tímto jménem ho měl nazývat jeho zápasnický trenér, Aristón (Laertios, 1995, 3:4–5).

¹⁰Platónova aktivní účast v gymnických soutěžích je předmětem rozsáhlých debat. Dle H. L. Reidové je možné, že se Platón zúčastnil některé z panhelénských her. Pravděpodobně nikdy nevyhrál olympijské hry (alespoň pro to není žádný spolehlivý důkaz), ale obecně je uznávána představa, že alespoň v mládí se aktivně věnoval zápasení. (Reid, 2007, p. 173; Young, 2004, pp. 80–82). Dle R. A. Mechikoffa Platón údajně vyhrál soutěž v zápasení na nemejských a isthmických hrách. Olympijských her se zúčastnil jako divák, možná je dokonce roku 408 př. n. l. vyhrál (z tohoto roku totiž není vítěz v zápasení znám) (Mechikoff, 2014, pp. 51–52).

přibližně od svých dvaceti do dvaceti osmi let¹¹. Po návratu ze své první cesty na Sicílii založil Platón roku 387 př. n. l. v jednom z athénských gymnasií svou filosofickou školu, Akadémii, kde své filosofické koncepty a životní poznatky předával dále svým žákům (Hare, Barnes, & Chadwick, 1994, p. 93; Reid, 2011, p. 6)¹². Jeho bezesporu nejslavnějším studentem byl filosof a vědec Aristotelés, který se však se svým učitelem v mnohém názorově rozešel.

Platónova filosofie se vyznačuje poetičností a nápaditostí, je pro ni typický zejména dualismus a idealismus (Hare et al., 1994). Jádrem jeho spisů je otázka (v podobě například „*Co je...?*“), jejíž zodpovězení je předmětem sporu, který je veden ve filosofické rovině a vyznačuje se kritičností. Během těchto sporů jsou jednotliví účastníci dialogů přiváděni na cestu pravého vědění (*epistémé*), jež je podmínkou k sebepoznání (*gnóthi seauton*) (viz např. Platón, 1994a; Platón, 2000).

Platón se věnoval také problematice rozvoje a formování člověka, přičemž v této oblasti byl inspirován mimo jiné militaristicky založenou Spartou (Reid, 2012, p. 12). Tato inspirace se projevila kupříkladu tím, že do svého systému výuky zahrnul i ženy, což nebylo v Athénách daného období typické¹³. V dialogu *Zákony* je uvedeno, že výchova a vzdělání mají být dostupné pro obě pohlaví a pro různé věkové kategorie (Platón, 1997, 805cd, 833cd). V procesu formování člověka hrála u Platóna podstatnou úlohu také pohybová aktivita, která měla jedinci pomáhat ke komplexní kultivaci sebe sama, k sebepoznání a celkové dokonalosti (ve smyslu *areté*)¹⁴. Harmonickým rozvojem (*kalokagathia*) mohl člověk nabývat ctností a přibližovat se tak právě k *areté*, jež byla pro Platóna základním cílem výchovy a vzdělávání (Reid, 2007, p. 162).

Tělesné cvičení chápal Platón jako vhodný prostředek k rozvoji složky duševní. Ačkoli tělo a duše vystupují u Platóna převážně jako dvě samostatné entity, v některých jeho spisech se objevují v hierarchickém vztahu či dokonce ve stavu vzájemné propojenosti¹⁵. Pohybová aktivita ve smyslu gymnastického vzdělávání (*gymnastiké*) měla společně s múzickou výchovou (*músiké*) kultivovat primárně duši. Tato představa se objevuje ve spisu *Ústava* (Platón, 1993, 410bc), který je mezi celkem třiceti šesti dialogy jediným, o němž se nepochybuje, že je skutečně Platónovým dílem (Platón, 1993, p. 517).

Dialog *Ústava*

Dialog *Ústava* (*Politeia*)¹⁶, jehož dokončení spadá do Platónova vrcholného tvůrčího období (tj. do let

387–366 př. n. l.), lze označit za utopii (Mechkoff, 2014, p. 53; Platón, 1993, p. 517). Platónovým filosoficko-politickým ideálem bylo nalézt takovou obec (*polis*), která by se vyznačovala dokonalou vládou, správným fungováním jednotlivých jejích vrstev a která by byla po všech stránkách dobrá. Spor o konkrétní podobu takovéto obce a samotné její založení je jedním z hlavních témat právě dialogu *Ústava*.

Debata je vedena především mezi Sókratem a jeho přítelem Glaukónem, kteří se v průběhu dialogu dotýkají celé řady témat. Dospívají mimo jiné k názoru, že uspořádání ideální *polis* je úzce spojeno s výchovou jednotlivých jejích členů. Ti do konkrétních vrstev společnosti patří na základě vlastní lidské přirozenosti¹⁷, díky čemuž mají i odlišné úkoly (Platón, 1993, 370ab). Jedná se o vládcy, strážce a pracující, kteří pak tvoří jeden celek. Rozdělení společnosti souvisí s jednotlivými vrstvami lidské duše. V ní jsou obsaženy tři složky, které podobně jako jednotlivé vrstvy obce tvoří celek. Jedná se o žádostivost (*epithymétikon*), vznětlivost (*thymoeides*) a rozum (*logistikon*) (Anzenbacher, 2001, pp. 133–134; Platón, 1993, 436ab). Každá vrstva obce i duše má svou ctnost. U pracujících/žádostivě

¹¹Vliv mistra na svého žáka se ukazuje v Platónových dialozích, kde Sókratés vystupuje povětšinou jako hlavní postava. Z tohoto důvodu je obtížné určit, kdy se jedná o postoj či myšlenku Sókrata a kdy naopak Platóna. Je totiž vysoce pravděpodobné, že sám Platón se v řadě případech do postavy Sókrata sám stylizoval. Díky tomu, že byl navíc jeho žákem, Platónův způsob myšlení se tomu Sókratovu patrně v mnohém podobal (Golden, 1998, p. 48).

¹²Pro doplnění výkladu je možné uvést, že dle některých zdrojů byla Platónova Akadémie založena již roku 388 př. n. l. (Hawhee, 2004, p. 118).

¹³Existuje názor, že Platónova Akadémie měla nejméně dvě studentky – Lástheneiu z Mantineie a Axiotheu z Fliúntu, jež údajně nosila mužské roucho (Laertios, 1995, 3:46; Reid, 2011, p. 66; Reid, 2012, p. 13).

¹⁴Termín *areté* je u Platóna třeba chápat jako dobrý stav, dobrou výkonnost. Nejedná se přitom o záležitost pouze člověka, nýbrž i např. zvířete či věci (Novotný, 1998, pp. 620–621).

¹⁵V dialogu *Charmidés* je možné setkat se s prvky antropologického holismu (Platón, 1995, II, 156de). Hierarchický vztah mezi duší a tělem lze nastínit např. tímto Sókratovým výrokem z dialogu *Ústava* (Platón, 1993, 403d): „*Mně se nezdá, že by tělo, ať jakkoli dobré, dělalo jen svou vlastní dokonalostí dobrou i duši, nýbrž že je to naopak – dobrá duše dělá svou dokonalostí co možná nejlepším tělo*“. Řada Platónových dialogů má ovšem ryze dualistický charakter. Upřednostňování duše před tělem je patrné v dialogu *Faidón* (Platón, 1994b, I, 105c–107d) či v dialogu *Alkibiadés I.* (Platón, 1996, II, 129e–130c). V jedné z pasáží *Ústavy* (Platón, 1993, 611c) Sókratés dokonce tvrdí, že pravou podstatu duše „...nelze spatřit vzhledem k poskvrnění s tělem a jinými zly...“. Z doposud uvedeného je patrné, že Platónova pozice v otázce vztahu duše a těla není jednostranná, nýbrž se liší v závislosti na konkrétním dialogu (popřípadě na konkrétní pasáži dialogu).

¹⁶Tento řecký název díla od Platóna nepochází. Termín *Politeia* pak označuje jak obec, tak její ústavu (Platón, 1993, p. 517).

¹⁷Je podstatné uvést, že určení přirozenosti člověka je velice problematické, zejména díky obrovskému potenciálu učit se novým věcem a tím i do jisté míry přetvářet sebe sama. Z pohledu moderní psychologie je možné říci, že přirozenost je určitý konglomerát vrozených tendencí a naučeného, který se mění v závislosti na konkrétním období. Přirozenost je tedy do značné míry historicky různá.

části se jedná o uměřenost (*sófrsyné*), u strážců/vznětlivé části o statečnost (*andreia*) a u vládců/rozumové části o moudrost (*sofia*). Pro duši i obec v jejím ideálním pojetí platí ctnost spravedlnosti (*dikaioyné*), jež vyjadřuje určitý harmonický stav (Anzenbacher, 2001, pp. 133–134; Platón, 1993, 428a–445e).

V souvislosti s pohybovými aktivitami je nejpodstatnější vrstva strážců. V jejich výchově hraje důležitou roli tělesné cvičení, které by nemělo být provozováno za účelem získání hrubé fyzické síly, ale spíše s ohledem na přirozenou vznětlivost¹⁸. Platón zdůrazňuje propojení gymnastického vzdělání (*gymnastiké*) s múzickým uměním (*músiké*). Pokud je pozornost věnována pouze jednomu (popřípadě žádnému), duše není v harmonii a člověk se tak stává příliš hrubý, respektive přehnaně změkčilý (Platón, 1993, 410b–412b).

Za účelem toho, aby se stal strážce co možná nejdokonalějším¹⁹, je v průběhu života podrobován náročným zkouškám a úkolům. Jestliže se ukáže jako schopný, může být vybrán mezi vládce obce. Jak uvádí Sókratés (Platón, 1993, 413e–414a) „*a toho, kdo byl jako hoch, jako mladík i jako muž trvale podrobován jako zlato zkouškám a vycházel z nich ryzí, je třeba postavit do čela obce jako jejího správce a strážce...*“. K tomu, aby byl strážce dokonalý, musí být nutně filosofem. Dle Sókrata (Platón, 1993, 503b) „*...ustanovovat nejdokonalější strážce nutně znamená ustanovovat filozofy*“. Takovýto člověk má primárně za úkol usilovat o moudrost, pravdu, vzdát se rodinného života, soukromého vlastnictví, nadřadit společné blaho nad vlastní prospěch a tím dobře sloužit obci (Reid, 2007, p. 168).

Pohybové aktivity v kontextu Ústavy

Pohybové aktivity ve smyslu *gymnastiké* hrají v dialogu *Ústava* podstatnou roli. Slouží především jako vhodný prostředek při výchově a vzdělávání, člověk (konkrétně strážce – filosof) díky nim může nabývat ctností a přispívat tak k blahu celé obce. Dle Reidové (2007, p. 160), gymnastické vzdělání v Platónově *Ústavě* „*slouží výchovným cílům v podobě osobní ctnosti, duševního rozvoje a politické harmonie*“²⁰. Platón v tomto svém dialogu na pohybové aktivity dokonce několikrát přímo odkazuje. Za příklad lze uvést situaci, kdy jsou zlí a nespravedliví jedinci Sókratem přirovnáni k běžcům, kteří „*...probíhají první část dráhy dobře, ale po obratu už ne... Ti zprvu prudce vyrážejí, ale na konci se jim lidé smějí a oni s ušima schliplýma až po ramena odbíhají bez věnců; opravdoví běžci však dorazí do cíle a přijímají ceny*

a jsou zdobeni věncem“ (Platón, 1993, 613bc). Je možné zmínit i závěr X. knihy, kdy si v Érově mytickém vyprávění Atalanta pro svůj budoucí život zvolila duši atleta (Platón, 1993, 620b).

Hlubší pohled do problematiky pohybových aktivit v dialogu *Ústava* poskytuje studie Piska (2006), která se pokouší Platónovu filosofii vztáhnout na oblast moderního sportu²¹. Dle Piska (2006) může být sport při uvažování v Platónově duchu rozdělen do tří stupňů podle toho, jak dobrý je, přičemž toto rozdělení odpovídá jednotlivým vrstvám lidské duše a celé obce, jak byly popsány výše. Základní otázka Platónových dialogů „*Co je...?*“, se tak v tomto případě táže po tom „*Co je to sport?*“, konkrétně „*Co je to dobrý sport?*“ (Pisk, 2006, pp. 67–68).

Nejnižší dle Piskovy studie stojí sport, který koresponduje s žádostivou částí duše. V tomto případě se sportovec orientuje pouze na získávání materiálních ocenění, kterých může dosáhnout během závodů či soutěží. Takovýto sport je degradovaný a v důsledku toho i nejhorší, protože opomíjí podstatné a neumožňuje člověku dosáhnout plné seberealizace (Pisk, 2006, p. 67, p. 69). O něco výše stojí sport, který koresponduje se vznětlivou částí duše. Smysl sportu v tomto případě vychází z *agónu*²² v jeho původním významu, cílem sportovce je tedy získat čest a slávu skrze vítězství nad svými soupeři. Tento sport je mnohem hodnotnější než předchozí, zejména díky tomu, že pomáhá rozvíjet ctnost statečnosti, která je spojena právě se vznětlivou částí duše (Pisk, 2006, p. 67, p. 69). Tato ctnost náleží primárně strážcům Platónovy ideální obce, kteří mají skrze gymnastické vzdělání (*gymnastiké*) usilovat o její dosažení. Lze pak říci, že

¹⁸Přirozenou vznětlivost lze chápat jako stav, kdy vznětlivá vrstva duše je v ideálním poměru k žádostivé vrstvě a zároveň je kontrolována vrstvou rozumovou (srov. Platón – *Ústava*; 439e–441b.).

¹⁹K dokonalosti ve smyslu *areté* se u Platóna, podobně jako později u Aristotela, směřuje skrze komplexní trénink, není tedy člověku vrozená (Reid, 2011, pp. 6–7).

²⁰Vlastní překlad autora textu z anglického originálu.

²¹Je třeba dodat, že termín sport v období antiky nebyl znám. Dle Mechikoffa se poprvé začíná objevovat až okolo roku 1440 n. l. v Anglii (Mechikoff, 2014, p. 4). Jiní autoři, např. Choutka a Dovalil, kladou jeho výskyt již do počátku 14. století n. l. (Dovalil et al., 2004, p. 11). Základem tohoto termínu je latinské sloveso (se) *deportare*, které bylo přejato do románských jazyků (Olivová, 1988, p. 8). Výraz sport původně označoval činnost, jejímž účelem byla aktivní i pasivní zábava, odpočinek, rozptýlení a uvolnění ve volném čase (Dovalil et al., 2004, p. 11). Pro moderní sport (myšlen především ten vrcholový a profesionální), který postupně vznikl z nejrůznějších zábav a her, je charakteristická soutěživost spojená s rozvojem agonálního, tj. závodivého principu (Dovalil et al., 2004, pp. 15–16; Olivová, 1988, p. 8).

²²Termín *agón* bývá definován jako závod, zápas či soutěž. U Řeků byl běžný v nejrůznějších životních oborech, ne pouze v oblasti pohybových aktivit (Bahnik et al., 1974, p. 18). Jeho původní smysl spočíval mimo jiné v získávání cti a slávy, později došlo ke zdůraznění významu materiálních poct (Pisk, 2006, p. 68).

hodnotu tělesného cvičení jakožto aktivity kultivující primárně duši našel Platón právě ve vznětlivé části duše (Pisk, 2006, p. 69).

Nejvýše při uvažování v platónském duchu stojí dle Piska sport, který koresponduje s rozumovou částí duše, jež má za úkol řídit část vznětlivou i žádostivou. Během takovéto pohybové aktivity není již nutné soupeření s ostatními, ale především se sebou samým. Člověk tak dosahuje naplnění vlastní podstaty skrze dokonalé provádění pohybů při cvičení, což je způsobeno perfektní kooperací mezi duší (konkrétně rozumovou částí) a tělem. Dle Piska (2006, p. 67) „na této úrovni sportu je nejdůležitější soutěžit a vítězit nad sebou samým, čehož může dosáhnout kdokoli, a to bez ohledu na vlastní tělesné schopnosti v porovnání s ostatními“²³. Dobrý sport by tedy v Platónových očích byl pravděpodobně ten, který nemá za cíl vítězství nad ostatními, nýbrž nad sebou samým, kdy člověk realizuje svůj potenciál a přibližuje se tak ideálu dokonalosti²⁴. Pouze takovýto sport může dle Piska přinášet člověku, jakožto rozumové bytosti, skutečné uspokojení a radost. Je tomu tak zejména z toho důvodu, že v jeho jádru stojí rozum, díky čemuž se sport na této úrovni blíží oblasti filosofie (Pisk, 2006, p. 67, pp. 69–70). Člověk tak během sportovní aktivity na nejvyšší úrovni do jisté míry překračuje dimenze prostoru a času, čímž se dotýká věčné a neměnné sféry idejí, které mají v Platónově filosofii zásadní postavení (Pisk, 2006, p. 67, pp. 70–71).

Je velice obtížné najít sport, který by patřil pouze do jedné z výše popsaných kategorií. Jednotlivé úrovně sportu se ve skutečnosti prolínají, díky čemuž je náročné určení jejich přesných hranic. Jako by ovšem měla panovat harmonie mezi jednotlivými složkami duše i obce v Platónově ideálním pojetí, měla by být přítomná i mezi vrstvami sportu (Pisk, 2006, p. 70). Tato harmonie je vyjádřena ctností spravedlnosti, která patří společně s moudrostí, statečností a uměřeností k tzv. kardinálním ctnostem (Anzenbacher, 2001, pp. 133–135). Takovýto sport pomáhá utvářet charakter člověka a orientuje ho na oblast vyšších hodnot a ideálů. Právě tuto úlohu plní gymnastické vzdělání (*gymnastiké*) v dialogu *Ústava*. Reidová ve své studii (2007, p. 164) zdůrazňuje, že budování morálního charakteru skrze tělesné cvičení je v tomto dialogu dosaženo „...na základě sjednocení a harmonizace rozumu, vznětlivosti a žádostivosti, čímž dochází k odklonu od pozemských rozkoší (jako např. slávy a bohatství) a k orientaci směrem k vyšším ideálům v podobě např. spravedlnosti a služby druhým“²⁵. Dobrý sport tedy pomáhá člověku k vlastní seberealizaci a nabývání ctností, což lze považovat i za ideální

výsledek, který si Platón od pohybové aktivity jakožto způsobu, jak kultivovat lidskou duši, patrně sliboval (Svoboda, 2011, p. 22).

Závěr

Pohybové aktivity byly velmi podstatnou součástí antické řecké kultury. V raných fázích panhelénských her vystupovaly jakožto gymnický či hippický *agón*, tedy v podobě jednoduchých atletických disciplín nebo závodů vozů a koní (Olivová, 1988, p. 111). Byly podstatnou součástí všeřeckých slavností i menších lokálních oslav. Do značné míry odrážely soutěživý charakter řecké společnosti, byly provázány mimo jiné s náboženskými rituály a obřady. Atleti se pomocí pohybových aktivit pokoušeli zajistit si božskou přízeň. Skrze atletický výkon směřoval člověk k transcendentní skutečnosti, očišťoval se od pozemských nečistot, dotýkal se počátku a nejvyšší dokonalosti (Hogenová, 1998, pp. 24–28; Jirásek, 2005, pp. 273–274). Prakticky ve všech fázích vývoje antického Řecka se atleti během nejrůznějších závodů, slavností či soutěží snažili prostřednictvím pohybových aktivit získat také čest a veřejné uznání. K nim vedla cesta skrze vítězství nad ostatními soupeři.

Pohybové aktivity se v antickém Řecku významně provázaly také s oblastí filosofie, výchovy a vzdělávání. Tato provázanost je charakteristická pro prostředí athénské gymnasií období 5. a 4. století př. n. l., kdy tělesná cvičení vystupují jako vhodný prostředek k formování člověka. Takovouto úlohu plní pohybová aktivita také u filosofa Platóna. V jeho dialogu *Ústava* (*Politeia*) má gymnastické vzdělání (*gymnastiké*) společně s múzickým uměním (*músiké*) kultivovat primárně lidskou duši (*psyché*) a tím přispívat ke komplexnímu rozvoji jedince. Daný rozvoj má být harmonický (v duchu *kalokagathie*), přičemž základním cílem je duševní a tím i tělesná dokonalost (ve smyslu *areté*).

Zapojením pohybových aktivit do procesu výchovy a vzdělávání navázal Platón na Sókrata, dle něhož bylo ve správné míře provozované tělesné cvičení

²³Vlastní překlad autora textu z anglického originálu.

²⁴V této souvislosti je důležité uvést, že Platónovy ideje, které se nacházejí ve sféře mimo hmotný svět, jsou pro člověka prakticky nedosažitelné. Je tomu tak z toho důvodu, že fyzické smrtelné tělo brání v jejich dosažení nesmrtelné duši, která jejich přirozenou podstatu je schopná pojmout (Mechikoff, 2014, p. 52). Jako ideu lze chápat i právě dokonalost, které člověk v Platónově koncepci nemůže během svého života plně dosáhnout, protože poté by přestala být ideou. Může se jí pouze přiblížit, mít na ní určitou účast (*methexis*), což ovšem neznamená, že by o její dosažení měl zcela přestat usilovat.

²⁵Vlastní překlad autora textu z anglického originálu.

prospěšné jak pro tělo, tak pro duši (Olivová, 1988, p. 136; Xenofón, 1972, pp. 133–134). Platónův žák Aristotelés později dokonce zdůrazňoval, že výcvik těla má výcviku duše předcházet (Aristotelés, 1998, 1338b). Širší rozměr zkoumané problematiky nastiňuje Jan Patočka (Patočka, 1999), konkrétně v podobě analýzy sókratovsko-platónské péče o duši (*epimeleia té psýchés*). V této souvislosti je možné říci, že u Sókrata i Platóna vystupují jako jedna z metod péče o duši právě tělesná cvičení, která pomáhají jedinci komplexně kultivovat vlastní osobnost a zároveň lépe poznávat sebe sama (*gnóthi seauton*). Takto pojatá pohybová aktivita může být inspiračním zdrojem také pro člověka dnešní doby.

Referenční seznam

- Anzenbacher, A. (2001). *Úvod do etiky*. Praha: Academia.
- Aristotelés. (1998). *Politika* (2. vyd.). Praha: Nakladatelství Rezek.
- Bahnik, V., Bělský, J., Businská, H., Krejčí, V., Kucharský, P., Vránek, Č., ... Marek, V. (1974). *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda.
- Dovalil, J., Bauer, K., Doležal, T., Hogenová, A., Chalupěcká, M., Choutka, M., ... Svoboda, B. (2004). *Olympismus*. Praha: Olympia.
- Golden, M. (1998). *Sport and society in Ancient Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hare, R. M., Barnes, J., & Chadwick, H. (1994). *Zakladatelé myšlení*. Praha: Svoboda.
- Hawhee, D. (2004). *Bodily arts: Rhetoric and athletics in Ancient Greece*. Austin: University of Texas Press.
- Hogenová, A. (2001). *Areté: základ olympijské filozofie*. Praha: Karolinum.
- Huizinga, J. (1971). *Homo ludens: o původu kultury ve hře*. Praha: Mladá fronta.
- Jirásek, I. (2005). *Filosofická kinantropologie: setkání filozofie, těla a pohybu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Laertios, D. (1995). *Životy, názory a výroky proslulých filosofů* (2. vyd.). Pelhřimov: Nová tiskárna.
- Mechikoff, R. A. (2014). *A history and philosophy of sport and physical education: From Ancient civilizations to the modern world* (6th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Novotný, F. (1998). O překládání z filosofického jazyka Platónova. *Filosofický časopis*, 46, 619–629.
- Olivová, V. (1988). *Sport a hry ve starověkém světě*. Praha: Artia.
- Patočka, J. (1999). *Péče o duši II*. Praha: OYKOYMENH.
- Pisk, J. (2006). What is good sport: Plato's view. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Gymnica*, 36(2), 67–72.
- Platón. (1993). *Ústava*. Praha: Svoboda – Libertas.
- Platón. (1994a). *Euthyfrón, obrana Sókrata, Kritón* (3. vyd.). Praha: OIKOYMENH.
- Platón. (1994b). *Faidón* (3. vyd.). Praha: OIKOYMENH.
- Platón. (1995). *Charmidés, Lachés, Lysis, Theagés* (2. vyd.). Praha: OIKOYMENH.
- Platón. (1996). *Alkibiadés I, Alkibiadés II, Hipparchos, Milovníci* (2. vyd.). Praha: OYKOYMENH.
- Platón. (1997). *Zákony* (2. vyd.). Praha: OIKOYMENH.
- Platón. (2000). *Gorgias* (4. opr. vyd.). Praha: OIKOYMENH.
- Reid, H. L. (2007). Sport and moral education in Plato's Republic. *Journal of the Philosophy of Sport*, 34(2), 160–175, doi: 10.1080/00948705.2007.9714719
- Reid, H. L. (2011). *Athletics and philosophy in Ancient world: Contests of virtue*. Abingdon: Routledge (Taylor & Francis Group).
- Reid, H. L. (2012). *Introduction to the philosophy of sport*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Svoboda, V. (2011). *Filosofie a teologie sportu se zřetelem k americkému fotbalu* (Diplomová práce). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, České Budějovice.
- Xenofón. (1972). *Vzpomínky na Sókrata*. Praha: Svoboda.
- Young, D. C. (2004). *A brief history of the Olympic games*. Malden, MA: Blackwell.

Physical activities in the context of Plato's Republic

Background: Physical activities played an important role in ancient Greece. They were an essential component of local competitive culture; they also largely reflected the character of Greek society, which was strongly influenced by religion and philosophy. The primary purpose of physical activities was not just to win and gain honor or fame, their important role was also in education and cultivation of man. In this way, bodily exercises appear in Plato's philosophy, specifically in his dialogue *Republic* (*Politeia*). The main character of this dialogue, the philosopher Socrates, attempts with his friend Glaucon, to establish a city (*polis*) which would show general perfection (in the sense of *aretē*). Two classes of society, guardians and rulers (philosophers), undergo in Plato's conception a rigorous educational programme which should prepare them for good community service. Their education consists of gymnastic training (*gymnastikē*) and music-poetry art (*mousikē*), through which may an individual achieve a harmonious state (*kalokagathia*). This education is supposed to be available for both men and women and it primarily cultivates the human soul (*psychē*), the driving force of the body (*sōma*). **Objective:** The main objective of this manuscript is to present physical activities as a suitable instrument for the formation of man. **Methods:** This manuscript is based on Czech and English scholarly literature. During writing, the most often used methods are description and comparison, which are complemented by an analysis of the examined issues. **Results:** Physical

activities in ancient Greece appear as an existential affair which reflects the innermost nature of the individual and society. For the philosopher Plato, bodily exercises were an important educational element. They were an instrument for achieving higher goals, they also helped to cultivate the individual complexly. **Conclusions:** Through their existential tinge, physical activities in ancient Greece helped to fulfill the sounding challenge of *gnōthi seauton*. Especially because of their educative character, bodily exercises of that period can also be seen as a suitable inspirational source for people today.

Keywords: physical activity, education, psychê, sōma, aretê